

Наталія Солонська

ІГОР ЮХНОВСЬКИЙ: «ВСІ ЗРУШЕННЯ ПОЧНУТЬСЯ З БІБЛІОТЕК ...»

Академіку НАН України, відомому українському вченому, депутату Верховної Ради України, голові депутатської групи «Державність», заступнику голови Комісії з питань науки й народної освіти Ігорю Юхновському восени цього року виповнилося 70 років.

Він належить до тих особистостей, котрі, попри будь-яку офіційну посаду, мають найвищий імідж: Юхновський є лідером українського народу. Віддаючи чимало сил і енергії політичній та громадській діяльності, він керує створеним ним Інститутом фізики конденсованих систем НАН України (на громадських засадах), не залишає плідної наукової творчості. Так, виходять друком дві його капітальні праці: «Основи квантової механіки» і «Теорія фазових переходів» (написана спільно з М. Козловським). Нині І. Юхновський працює над монографією з економічно-фінансових проблем України. Для нас становлять інтерес роздуми цього талановитого вченого, мудрої, високоінтелектуальної людини щодо книги, місця бібліотеки в житті суспільства, її майбутнього.

- Книги в моєму уявленні, - говорить Ігор Рафаїлович, - поділяються на декілька категорій. Безумовно, цікавими є ті, що написані добрими авторами. Отже, є чотири типи книжкової інформації, чотири категорії книг: перші - художні, які несуть соціально-естетичну інформацію; другі - спеціальні, що містять фахову інформацію; треті - казки, які відбивають чистоту елементарного життєвого досвіду; вони, безумовно, завжди займали особливе місце в моєму житті. То велика штука - написати їх простими словами. Спочатку я вигадував казки для своїх дітей, потім - онуків. І малеча, і дорослі годинами слухали ці оповіді. Моя дружина дуже жалкує, що ми нічого не записали. А я - за тим, що в Україні немає сучасних казок, зокрема, пов'язаних з астрономією, астронавтикою, ядерною енергетикою, оптичними явищами.

Бувало, іноді, готуючись до лекції, щоб добре прочитати її, я поволі, виразно читав дітям українські народні казки. Тільки для того, щоб з них навчитися найбільш доступної, простої, аргументованої мови.

І, насамкінець, є словники, які вводять нас у царство слів і понять інших мов. Словники відіграють визначну роль в інтелектуальному житті. Особливо великі тлумачні. А які багатощі за обсягом інформації англійські словники, укладання котрих мають давні прекрасні традиції. Там є безмежна кількість споріднених слів. Ви відчуваєте барви мови, відтінки близьких понять. Без-

умовно, словники - скарбниця людства. Їх повинно бути якомога більше, і різних.

До кожного типу книг треба по-різному підходити з точки зору їх читання. Але якщо йдеться про книжки більш популярні, художні, то все-таки спершу треба «йти» за автором. Книга характеризується прізвиськом автора, а не так званим заголовком. Не варто говорити, що читали «Аеропорт», радше сказати: «Я читав Хейлі». Розумні книжки приносять естетичну насолоду як своїм сюжетом, так і з погляду наповнення особистою мудрістю письменника. Дуже важливе почуття міри стосовно використання крилатих слів. Часто їх забагато, до того ж вряди-годи вони ще й запозичені з інших джерел. Деякі письменники намагаються ці узагальнення, спостереження видавати за свої. Я багато читав таких книжок, зокрема і сучасних українських письменників. По-моєму, книжка - не є словозбірня, вона відбиває певний специфічний задум автора. І чим простішими словами цей задум розвивається, тим глибшою є книжка. Спеціальна література не призначена для читання взагалі, в ній ви маєте знайти те, що вам потрібно.

Якби мене спитали, як я ставлюсь до книг першого типу, то я відповів би так: вони вчать умінню читати, з одного боку, а з другого, - дають певне відбиття життєвих принципів. У таких книгах ви знаходите унікальне самовираження людини, але подане в привабливій художній формі, і тому така література для нас особливо цікава. Цих книжок я давно не читаю... То книги моєї юності.

Моє дорослішання припадає десь на 1939 р., коли Західну Україну, Волинь було визволено від польської окупації радянськими військами. Тоді ми думали, що то було справжнє визволення. В моєму житті з'явилися перші книжки російською мовою (я знав її тоді погано): вони мене вразили. А найбільше - Володимир Короленко, особливо його «Слепой музыкант».

Під час війни, у перервах між боями, а я був свідомий солдат радянської армії і захищав свою землю від ворога, читав «Униженные и оскорбленные» Федора Достоєвського. У мирні дні, коли став студентом Львівського університету, канікули теж витрачав на читання. Основна лектура - світова класика. Пам'ятаю, що вакації після четвертого курсу були майже цілком присвячені «Войне и миру» Льва Толстого. Кохався замолоду в творах Джека Лондона.

Пізніше, коли були складнощі в роботі, дуже виручав Ромен Роллан, усі книги якого ми перечитали з дружиною. Деякі - по кілька разів.

Від фахових книг треба теж одержувати велику насолоду. Приміром, праці німецького фізика Зоммерфельда написані соковитою, образною мовою, з романтичним розмахом.

У книгах, про які я говорив, була мудрість.

З названих категорій книг є така, з якою Ви не розлучаєтесь?

Це Біблія, Євангеліє. Біблія - дуже розумна книжка. Закони життя, які поставили собі євреї, мудрі й добре витримані.

Усі виділені Вами типи книг, очевидно, повинні входити до власної бібліотеки вченого?

- Вчений - то є процес, який починається змолоду, з дитячої жадоби до пізнання різноманітних фактів природи. І чим більше вони цікавлять, тим краще запам'ятовуються. З часом у вас виникає невситима жага до книжок, до їх пошуку. І тому бібліотека формується в зрілому віці. Доволі інтенсивно. Звичайно, не всі куплені книжки ви перечитуєте, але ви знаєте, що вони цікаві, бо ви, переглядаючи їх, помітили цікаві фрази чи розділи. Усвідомлення того, що у вас є добрі книжки, дуже втішне. Так виникає поняття власної бібліотеки. А далі все залежить від способу вашого життя. Чи вам доводиться багато працювати на службі, чи ви маєте достатньо вільних годин і при тому ви ще й працюєте людиною. У першому випадку - ви не маєте багато часу на читання. У другому - ви можете дозволити собі поринути в книжковий світ і потім радувати співбесідників цікавими розмовами. Але то крайнощі. В житті часто буває щось посереднє.

Я все життя розв'язував задачі, котрі сам задумував. Інколи математичні інтеграли були такою мірою складними, що я не міг швидко віднайти розв'язок. Тоді я трохи відсторонювався від математичного апарату і шукав аналогії у фаховій літературі. В такі періоди я особливо багато читав. Аналізував, проводив паралелі. І це давало ключ до власних фахових проблем.

Інколи читають заради того, щоб потім похизувати. То не науковий пошук. Читання має бути спрямоване на розвиток твоєї наукової задачі.

(Юхновський - автор понад 400 різноманітних наукових статей. Серед фахівців добре відомі і високо цінуються його фундаментальні монографії з проблем електролітів, теорії квантових систем, електронного газу в металах, з питань фазових переходів та ін. На розроблених ним методах, концепціях формуються праці його учнів, цілі групи молодих кандидатів і докторів наук. Діє українська фізична школа Ігоря Юхновського).

З завершенням якоїсь великої, значної праці ми починали читати інші роботи такого ж плану, що належали іншим авторам, щоб порівняти свій здобуток з іншими дослідженнями, і таким чином визначити своє місце, свою частинку в даному науковому напрямі. Ця боротьба за свій пріоритет - не тільки моя особиста боротьба, а й наукова боротьба цілої моєї школи - щоб утвердитись, що ми змушені читати, щоб знати, що зробили інші дослідники до нас. Тут незамінна бібліотека. Мешкаючи у Львові, ми не мали, на жаль, повного доступу до світової літератури, тому бралися за дуже складні задачі, які інші не могли розв'язати. Розв'язуючи їх, ми послуговувалися своїми методами і позначеннями, незвичною для сторонніх людей фразеологією. Був кінцевий результат і його після багаторазових виступів таки визнавали в науковому світі. Оттоді всю нашу фразеологію ми доводили до загальноприйнятих норм, переглядаючи багато

журналів, статей - цих носіїв інформації, знярядь людського життя, самоутвердження кожного вченого.

Ігорю Рафаїловичу, Ви розповіли про особисті уподобання, що певною мірою віддзеркалюють Ваш внутрішній світ, пізнавальні, інтелектуальні та інформаційні потреби. А як перетинається власний мікрокосмос з Космосом? Якими бачаться Вам бібліотека і книга через призму категорій загального, особистого, одиничного?

- Ці питання я порушував ще в 60-х роках, аналізуючи співвідношення: термодинаміка і стійкість політичної системи. Вже тоді методіку статистичної фізики я почав переносити на суспільні явища. З моїх узагальнень випливало, що людство з розвитком інформації, засобів її передачі від самоусвідомлення особистості, сім'ї, нації з точки зору їх місця в суспільстві, від самоусвідомлення держав світу з точки зору їх місця в суспільстві з розвитком суспільства, згодом виступатиме як єдине суспільство щодо Космосу. Вихід людства в Космос є обов'язковим. Це стане можливим, коли з розвитком суспільства зникнуть обмеження міждержавні, коли держави досягнуть високого рівня цивілізації. І Космос стане основною загрозою Землі. Перехід людей на Місяць, інші планети неминучий. Це впливає з законів фізики.

- Є, - зауважує Ігор Рафаїлович, - два принципи в суспільстві: принцип удосконалення, який іде до нас від сонця в силу засвоєння нами сонячної енергії, і принцип знищення, що виникає в усякій ізольованій системі. Тобто кожна замкнута, ізольована система розпадається. З виникненням сім'ї (як замкнута система вона нетривка), з'являлися контакти сім'ї з іншими сім'ями, виникало плем'я. Згодом воно досягло такого розвитку, коли племінний спосіб життя став для нього затісний. Племінна система стала ніби замкнutoю в собі. З плином часу вона розвивалася, утворилася національна державна система. Утворилися національні держави, які розвивалися в рамках своєї державності. Але настав час, коли ці рамки для суспільства, яке знаходилося всередині держави, стали завузкими - вони занадто замикали державну систему, яка почала розпадатися. Стали утворюватися міждержавні системи. Скажімо, як нинішній європейський союз. Але прийде такий час, коли й Європа, й Америка як окремі поки що ізольовані системи будуть ставати дедалі більше незамкнутими в своїх внутрішніх законах, котрими вони керуються, і в результаті виникне нова система, завдяки розвитку інформації ще ширша. І тією системою буде Земля. (*«Найвища форма комунікації - спосіб єднання розуму та екзистенції»*. К. Ясперс). Тобто, фактично всі нації вільно обмінюватимуться між собою інформацією в різний спосіб. Земля стане одним цілим. Але і в ній буде свій порядок, своя конституція, свій уряд та ін. Потім настане такий виток розвитку Землі, коли все те, що ми називаємо урядом Землі, її конституцією, банком, парламентом Землі тощо стане затісним для неї, й цивілізація муситиме вийти в Космос. Інакше все, що існує і діє в замкнутій земній оболонці - зникне, розпадеться. Земля мусить спершу колонізувати планети Сонячної системи, а пізніше - ще далі. Тобто розвиток увесь час іде в напрямі вдосконалення. Але то дуже далека перспектива...

(Мимоволі виникає порівняння з концепцією Карла Ясперса, який писав: «Завершується епоха міфологій з її samozаспокоєністю <...> Цю спільну зміну людського буття можна назвати натхненням <...> Людина більше не замкнута в собі. Вона невідома для самої себе, а тому

відкрита для нових безмежних можливостей».

І. Юхновський підводить під свою оригінальну теорію єдиного походження людства і єдиного шляху розвитку строгі математичні та фізичні закони. К. Ясперс іде від філософської віри. Обидва поки що не розкривають великої таємниці одночасності, але обидва сходяться на спільності в долях і вірі людства, на необхідності спілкування. Ясперс підсумовує утворення духовних центрів, подає щось на зразок схеми внутрішніх зв'язків (духовних, не родинних), пророкує народження світових релігій. Юхновський іде далі, передбачаючи об'єднання Землі).

- З усвідомленням цього об'єктивного фактора, - продовжує Ігор Рафаїлович, - і необхідно вести розумну політику на Землі. Перехід від одиничного до космічного (загального) безперечний. Він перетинається з іншими важливими поняттями - поняттями оптимально-працюючої системи, тобто треба знати, за якими режимами може працювати система, щоб розвиватися, діяти. Важливе в цьому контексті поняття комунікабельності, тобто формозбудження, що є одним з визначальних і для діяльності сучасних бібліотек.

Яка інформація сприймається краще? Наприклад, якщо ви маєте якнайдієвішу систему, то досить збудити в ній (бібліотека теж належить до такої системи) якогось одного представника або кількох, і вони передадуть «хвилю збудження» далі - іншим представникам системи. Немає необхідності турбувати її всю. Найсильніше, найвідчутніше діє несподіваний, неочікуваний сигнал не тільки за часом, передусім за якістю. Все це складові елементи переходу одиничного до космічного (загального).

Рентабельність бібліотеки визначається кількістю виданої користувачеві інформації. А вона має вартість. Оскільки читачі послуговуються книгозбірнею безплатно, то цю платню за надання інформації має забезпечувати держава. Бібліотеки, зі свого боку, повинні вести облік запитів читачів. Є бібліотеки, які майже ніхто не відвідує. Ці установи збиткові. Прибутковість бібліотеки також визначається з точки зору амортизації, цінності виданої інформації, зарплати співробітників тощо. Бібліотека повинна знати оптимальну структуру свого складу і своїх видатків. Бібліотекарі ж мають працювати в поті чола, постійно порівнювати свою бібліотеку з кращими книгозбірнями, тягнутися за ними.

Бібліотека є одним із засобів одержання знань, інформації.

- У цьому контексті, - наголошує Юхновський, - надзвичайно важливе питання - доступність інформації. Структура каталогу має непересічне значення. Йдеться про можливість через найменшу вихідну інформацію знайти повний обсяг її в бібліотеці. Велике значення має побудова каталогу. Бібліотека, яка характеризується своєю комплексністю, цінується вче-

ними, дослідниками повнотою опису конкретного довільного процесу чи явища в природі. Отже, цінність книгозбірні - в її спеціалізації. Тобто, якоїсь літератури вона може й не мати, але фонди з конкретного напрямку повинні бути укомплектовані максимально повно. Слабка в якомусь плані бібліотека має зорієнтувати користувача на іншу, сильнішу в цьому відношенні.

Кожний науковий інститут намагається мати власну бібліотеку і, я вважаю, що в більшості установ бібліотеки бідні через те, що наявних коштів для розвитку в них, на жаль, немає. (Узагальнення Юхновського ніби перегукуються з міркуваннями Вернадського, який 26 вересня 1890р. у своєму щоденнику писав: «Важко дістати книги. - В Університетській бібліотеці нема найнеобхіднішого <...> Цілі десятиліття не поповнюється бібліотека з відомого відділу. І так всюди, в таких великих, живих одиницях, як університети, де сильна традиція, де має бути панування думки».)

- Тому, - підкреслює Ігор Рафаїлович, - об'єднання каталогів бібліотек з допомогою електронної пошти та комп'ютерних зв'язків є необхідним. Фактично, якщо в якійсь бібліотеці немає певної статті чи певної інформації, має бути така система сполучення, щоб через факс можна було швидко одержати потрібну копію статті, яка є в іншій бібліотеці. Загалом, усе це має зберігатися в центральній бібліотеці Академії наук. Отже, ЦНБ НАН України повинна бути універсальною бібліотекою нашої держави з точки зору передусім містких і всеохопних каталогів. Теж саме відноситься до всіх регіональних бібліотек: Львівської ім. В. Стефаника, Харківської ім. В. Короленка, Одеської наукової. Але ЦНБ ім. В. І. Вернадського має бути главою всіх бібліотек України, які повинні бути тісно поєднані з нею електронним зв'язком. Тоді така система разом з відмінною системою копіювання, факсів могла б стати першим наближенням до майбутньої єдиної бібліотеки держави. (Послуговуючися законами термодинамічної фізики, І. Юхновський у 1991р., коли незалежність України тільки зоріла, запропонував свою модель розвитку політичних і національних подій, і - не помилюся. Його передбачення справдилися.)

- Отже, - підсумовує Юхновський, - бібліотека характеризується не тільки своїми каталогами, вичерпністю спеціалізації, а й зв'язками з іншими бібліотеками. («По́за комунікаціями неможлива і людська свобода». К. Ясперс). Ми наближаємося до того часу, коли між державами не буде кордонів. Цей процес насамперед торкається бібліотек. Настане час, коли буде одна бібліотека світу, і я в Києві за допомогою каталогу, підключення до спільної бази даних зможу одержати будь-яку потрібну інформацію з будь-якої країни. Універсальне об'єднання земляні почнеться з бібліотек. Зрештою, всі великі прогресивні зрушення протягом усієї еволюції людства розпочиналися саме з бібліотек.

А. Дюрер.
Декор
сторинки.
Молитовник
імператора
Максиміліана.
Нюрнберг.